

JOSEP CLARA

Els fortins de Franco. Arqueologia militar als Pirineus catalans

Rafael Dalmau Editor. Barcelona (2010). 246 pàgines

En Josep Clara és d'aquells historiadors imprescindibles. És del tipus d'investigador que fa de la història una disciplina propera, útil per entendre el nostre entorn immediat i que posa en valor un patrimoni que per a la majoria de la població és insignificant, ignorat i fins i tot menystingut. I no em refereixo únicament a aquest llibre més recent: la trajectòria de l'autor és testimoni exemplar d'aquesta manera de treballar, com ja havia demostrat en el seu anterior treball sobre el tren transpirinenc.

El llibre sobre els fortins és important perquè aborda una temàtica històrica que fins ara era als marges, fora dels grans temes d'estudi sobre la dictadura franquista. I ho fa de la manera més encertada possible, explicant el que podria semblar història en minúscules, però que serveix per entendre bona part de la realitat social de la de la dictadura en els anys quaranta i cinquanta del segle passat. A partir de l'estudi de les fortificacions frontereres, Josep Clara ens traça un retrat del règim que va més enllà de l'enfocament militar o estratègic. I ens presenta el franquisme a partir de tres elements centrals: el règim en el marc internacional, la militarització de la societat i l'impacte que aquesta presència militar exerceix en les poblacions pirinenques.

Per començar, no es pot entendre l'existència de les fortificacions frontereres pirinenques sense tenir en compte el marc internacional de finals dels anys trenta i els anys quaranta del segle xx amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial i la victòria aliada. Per això l'autor ens descriu les grans línies que marquen aquest període, amb uns primers anys de pànic de la dictadura, que tem una invasió aliada i el retorn dels combatents espanyols que havien lluitat en el bàndol democràtic, passant per un període d'aïllament i acabant amb el joc d'aliances enmig de la guerra freda que permeten la pervivència del règim. I destaca un episodi curiós i interessant com és el fet que l'any 1946 s'arriba a tractar l'existència de les fortificacions a la zona fronterera pirinenca en el marc de l'ONU.

La militarització és un altre aspecte que defineix clarament el règim franquista. La dictadura es va encarregar de perpetuar la divisió entre vencedors i vençuts de la Guerra Civil i va consagrar la força militar com a garant de l'ordre. Josep Clara ens fa notar que aquesta militarització té unes dimensions enormes i una incidència aclaparadora. Això és inevitable en un país que es troba en estat de guerra fins l'any 1948 i que s'encarrega de mantenir militars en pràcticament tots

els àmbits públics: manteniment de l'ordre i la repressió contra republicans no exiliats, obres públiques, consells d'administració d'empreses, directives d'entitats esportives... I un desplaçament de soldats de l'exèrcit de terra en gran quantitat de poblacions de les comarques frontereres amb França. Només a tall d'exemple, al Ripollès, Clara detecta soldats l'any 1946, a part dels que es trobaven ocupats a les fortificacions, a Campdevàrol, Camprodon, Planoles, Ribes de Freser, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i la collada de Toses.

L'impacte de la forta presència militar sobre les poblacions pirinenques és notable. I aquest element és un dels més destacables del llibre, perquè novament ens fa veure aspectes del dia a dia de la gent, més enllà de la fredor de les dades numèriques o de la informació provinent dels documents. En aquest sentit, Josep Clara té l'encert de presentar-nos la visió dels pobladors, que perceben la militarització del territori com una càrrega més en uns temps ja molt difícils, com són els anys de postguerra. Aquest és el cas de Ribes de Freser quan l'any 1953 el Consell local del Movimiento denuncia la manca de casernes i demana que els militars deixin d'ocupar l'edifici de les escoles. A Ripoll l'església de Sant Pere i a Sant Joan de les Abadesses l'església de Sant Pol es fan servir de magatzems. I a d'altres poblacions com Camprodon i la resta de nuclis fronterers es dona un ús militar a edificis públics i particulars com escoles, esglésies, fàbriques, magatzems, garatges, torres d'estiueig i camps.

El llibre sobre els fortins conté tota una altra part de caire més documental però altament interessant que se centra de manera concreta en les fortificacions i els aspectes més tècnics des del punt de vista constructiu i estratègic militar. A partir de la investigació de Josep Clara ara ja sabem, per a sorpresa de molts, que no ens trobem davant la construcció d'una línia defensiva en el sentit estricte, sinó que té certes discontinuïtats perquè és organitzada i dissenyada per zones. Aquestes zones —tres— les denomina *actives*, *perilloses* i *passives*. I les construccions també presenten diferències considerables en relació amb la funció a la qual es destinen: trobem construccions de combat amb armes automàtiques, de combat amb artilleria, a cel obert per a metralladores, de comandament, de refugi de personal i de dipòsits de material. Tot plegat il·lustrat amb fotografies i un mapa, un bon treball de camp que reforça l'exhaustiu treball de recerca documental. Tanmateix, aquesta part de recollida i ordenació de dades més sistemàtica, també compta amb un parell de pinzellades que ens apropen a aspectes més quotidians i que ens ajuden a entendre millor aquest període històric. Clara complementa la visió dels fortins quan ens apropa a les persones encarregades de la seva construcció. Destaca que eren soldats de lleva que complien un servei militar de vint-i-quatre mesos de durada i que havien de viure en unes condicions pèssimes de

treball, d'higiene, d'allotjament i d'alimentació. Una segona qüestió que retrata la pobra societat de postguerra relacionada amb els fortins, és l'existència del contraban de materials destinats a construir-los, com el ciment. L'escassetat de gran quantitat de productes, especialment durant els primers anys de la dictadura, queda ben reflectida en aquest sentit.

Un darrer aspecte d'aquest llibre que cal tenir en compte, a més de la tasca de l'autor en la recerca i elaboració del discurs historiogràfic, és la posada en valor d'un patrimoni que fins avui ni tan sols s'ha inventariat a partir de criteris històrics, arqueològics i patrimonials. Ens trobem davant un conjunt amplíssim, format per 2.900 construccions en diferent estat de conservació, ja que l'exèrcit va abandonar-ne el manteniment a començaments dels anys seixanta. Josep Clara reclama la recuperació d'aquest patrimoni com a conjunt arqueològic, tal i com remarca el títol del llibre. I naturalment aquest és un missatge que totes les persones interessades en la història de les valls pirinenques hauria de recolzar, de la mateixa manera que fa unes dècades es va fer amb l'arqueologia industrial. Encara queda molt camí per davant, però aquest llibre ja és un pas important.

Jeroni Marín Surroca

Historiador